

BARABÁS GÁBOR

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 179–183.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.3.179-183

www.aetas.hu

Hit, térítés, terjeszkedés

Paul Srodecki – Norbert Kersken (eds.):
The Expansion of the Faith: Crusading on the Frontiers of Latin Christendom in the High Middle Ages. Brepols, Turnhout, 2022. 350 oldal

Az *A hit expanziója: Keresztes hadjáratok a latin kereszténység határvidékein az érett középkorban* című tanulmánykötet egy a németországi Marburgban 2017-ben megrendezett konferencián¹ alapul, az ott elhangzott előadások átdolgozott változatait tartalmazza. A tudományos ülés célja a perifériáknak tekinthető, az érett középkorban lezajlott keresztes hadjáratok komparatív vizsgálata volt. Ennek megfelelően a kötet tanulmányai is a szervezők által megfogalmazott központi kérdésekre igyekeztek választ találni. Egyebek mellett arra, hogy pontosan mely hadi vállalkozásokat tekintették a vizsgált korszakban keresztes hadjáratnak, milyen hatással jártak ezek a kereszténység „végvidékeinek” társadalmaira, a hadjáratok játszottak-e egyáltalán szerepet, és ha igen, mennyiben egyfajta közös, nyugati-keresztény tudat és szolidaritás kialakításában, illetőleg egyfajta keresztes- és határidentitás kialakításában.

A kötet első írásában az egyik szerkesztő, Paul Srodecki (*Crusading on the Periphery in the High Middle Ages Main Debates, New Approaches*) nyújt kiváló összefoglalót a keresztes hadjáratok historiográfiájáról. Mi tekinthető keresztes háborúnak, mennyiben azonosítható az a szent háborúval, illetve

jogi, szervezeti vagy hitbéli kérdés volt-e inkább? Ezen alapvető kérdések mellett a szerző kitér a vitatott kezdetekre, valamint a változó keretekre és a problematikus terminológiára is. A keresztes hadjárat eszméje ugyanis konstans változást mutat, például egyre újabb és újabb területek jelentek meg célpontként. Srodecki összefoglalásának kifejezetten fontos része a nyugati kereszténység perifériáival foglalkozó történeti irodalom, illetve az egyes résztémákat érintő publikációk bemutatása, amely nem kizárólag egy átfogó kép felvázolására szolgál, de a kötet tanulmányait is segít kontextusba helyezni.

A kötet első nagyobb, *Adaptáció és reakció* című fejezetét Zdzisław Pentek tanulmánya (*Why Did so few Crusaders from East-Central and Eastern Europe Participate in the Crusades to the Holy Land?*) nyitja, amely a „hagyományos”, a Szentföldre vezetett keresztes hadjáratok kelet-közép-európai résztvevőivel kapcsolatos elszórt adatokat és a historiográfiát mutatja be. A szerző az írása címében is feltett kérdésre keresi a választ, megkísérli felvázolni, hogy milyen okok állhatnak a kelet-közép-európai régióknak a nyugatival összehasonlítva szerényebb érintettsége mögött. Pentek értelmezése szerint elsősorban nem a kereszténység „fiatalság”-ában, sokkal inkább az uralkodó elit hajlandóságában kell keresni az okokat. Kiemelte továbbá, hogy a Szentföldre elinduló kisebb cseh és lengyel csoportok elsősorban a német uralkodók kíséretében keltek útra.

¹ Vö. <https://www.hsozkult.de/event/id/event-84433> (Letöltés: 2022. október 2.)

Darius von Güttner-Sporzyński elemzésében (*The Periphery of Europe and the Idea of Crusade Adaptation and Evolution of Crusader Ideology in Poland under the Piast Dynasty [1100–47]*) azt a folyamatot mutatja be és elemzi részleteiben, ahogyan a keresztés háború gondolkörét a Piastok monarchiájában adoptálták és alakították sajátos helyzetüknek megfelelően. A szerző megállapítása szerint a lengyel uralkodók kifejezetten gyorsan reagáltak, és használták fel a szent háború eszméjét a poroszok, pomeránok és az elbai szlávok krisztianizációja során. Ez azért is különösen figyelemreméltó, mivel a Szentföldre irányuló hadjáratokban való lengyel részvétel legfeljebb epizodikusnak nevezhető, de Güttner-Sporzyński ismertetése ezekre is részletesen kitér.

Neven Budak írása (*Crusades and Crusading in High Medieval Dalmatia and Croatia — Failed, Abused, Imaginary*) egy másik területre, Dalmáciára és Horvátországra fókuszál. A horvát történész kiemeli, hogy a nyugati területekkel összehasonlítva igen alacsony volt a részvételi hajlandóság, amelyet egyrészt azzal magyaráz, hogy a régióban elérhető közelségben folyt harc a kereszténység ellenségei (eretnekek, skizmatikusok) ellen, így nem volt feltétlenül szükséges a Szentföldre utazni, ha valaki a hit ellenségeivel kívánt harcolni. Emellett II. András hadjáratának kudarcát is azon okok közé sorolja, amelyek nem kedveztek a keresztés eszme népszerűbbé válásának.

A könyv második, *Meggyőzés és erőszak* című fejezetét Kurt Villads Jensen tanulmánya (*Burning of Idols — Mission and Theology around the Baltic Sea*) nyitja, amelyben a keresztés hadjáratok és a keresztény miszió összekapcsolódására fókuszál, még hozzá a pogányság és annak keresztény szempontból bálványként tekintett kultikus tárgyai (és helyei) elleni fellépés viszonylatában. A kereszténység szemében a bálványok káros és a hitetlenséget jelképező tárgyak voltak, de egyben élénken érdeklődtek is utánuk. Jensen elemzéséből kitetszik, hogy azok

elpusztítása, összekapcsolódva a keresztény hit terjesztésének ideájával, a balti keresztés hadjáratok során az egyik kiemelt cél volt.

A könyv egyik szerkesztője, Norbert Kersken írásában (*The Crusade Idea in the Areas of the North-Western Slavs around the Time of the Second Crusade*) a kereszténység és a pogány szlávok kapcsolatát helyezi új megvilágításba az 1147. évi, a balti szlávok ellen vezetett keresztés hadjárat kapcsán, kiemelve a német és lengyel keresztés együttműködésének szintjeit. Kersken értelmezése szerint a területre vonatkozó 12. századi keresztés-propaganda három szakaszra osztható: a krisztianizációra, az egyházszervezésre, valamint a német, dán, illetve lengyel politikai törekvésekre. Ez utóbbival kapcsolatban különösen érdekes, hogy a helyi elit tagjai között már voltak keresztények, azonban ez nem befolyásolta a keresztés propagandát, azt egyfajta ideológiai köntösként használták fel a területiális expanzió legitimálása érdekében.

Kristjan Kaljusaar tanulmánya (*A North German Prince on a Pilgrimage in Arms. Political Implications of the Livonian Crusade of Albert I, Duke of Saxony*) ugyancsak a baltikumi keresztés hadjáratok témakörét vette vizsgálat alá, még hozzá Livónia és a Rigai Püspökség vonatkozásában. Kiindulópontja szerint III. Sándor *Non parum animus noster* kezdetű bullája hasonló szerepet játszott az 1170-es években a baltiai, észtek és finnek elleni hadi vállalkozások esetében, mint korábban a pogány szlávok viszonylatában III. Jenő *Divini dispensatione*-ja. A szerző elemzéséből megismerhetjük, hogy a kegyes célok mellett milyen motivációk játszottak szerepet az esettanulmányként kiválasztott I. Albert szász herceg katonai vállalkozásaiban. Ahogy azt is, hogyan használta fel útját hazatérése után propagandisztikus célra. Emellett a szerző Albert rigai püspök szerepét elemzi, aki egyfajta ideológiai kezdeményezőként állt a livóniai hadjáratok mögött.

David Sychra írásában (*The Role Played by Bishop Bruno of Olomouc in the Prussian*

Crusades of the Bohemian King Ottokar II Premislas) ugyancsak egy nagy hatású egyházi vezető, Brúnó olomouci püspök esetét elemezte, aki II. Ottokár cseh király 1254–1255-ös, valamint 1267–1268-as porosz hadjáratainak az előkészítésében játszott nagy szerepet. A cseh uralkodó valóban törekedett a német királyi cím megszerzésére, ez azonban Sychra vizsgálódásai alapján – a közvélekedés ellenére – nem játszott szerepet kereszties vállalkozásai elindításában. Azok háttérében sokkal inkább Brúnó püspököt, valamint adott esetben a pápaság sürgetését kell látnunk. A magyar olvasó számára kifejezetten érdekes adalék annak bemutatása, hogy az olomouci püspök milyen szerepet játszott a IV. Béla ellen megfogalmazott vádak ügyében.

A harmadik nagy, *Hódítás és expanzió* címmel ellátott egységet Jens E. Olsen írása, a kötet első német nyelvű tanulmánya (*Die schwedischen Kreuzzüge nach Finnland aus der Ostsee-Perspektive*) nyitja, amely a finn területekre vezetett svéd hadjáratokat illetően segít eligazodni. Ezek célja a pogány finnek megtérítése mellett politikai és gazdasági természetű volt, a svéd uralkodókat fennhatóságuk kiterjesztésének igénye is vezette. A szerző érinti a svéd kereszties vállalkozások eltéréseit a szentföldiektől, illetve a más balti kereszties hadjáratokkal fennálló párhuzamokat és különbségeket is számba veszi. Maga a kereszties hadjárat, illetve közvetlen és közvetett hatásai olyannyira fontos szerepet játszottak a finn történelemben, hogy a keresztieshadjáratok korának nevezik ezt az időszakot.

Martin Schürerer munkájában (*Ein folgenloser Kreuzzug? Die Herrschaftsreiche Graf Adolfs II. von Schauenburg und des Abodritenfürsten Niklot nach dem Wendekreuzzug von 1147*) ismételtén a baltikumi szlávok elleni hadjáratok kérdéskörét vizsgálja. A kereszties hadjáratok területszerzésben betöltött eszköz-szerepére fókuszál, kitérve a meghódított szláv területek integrálásának kérdéskörére is. Teszi mindezt a címben is megnevezett két főszereplő, II.

Adolf schauenbergi grófnak, valamint Niklotnak, az obodriták fejedelmének a hadjárat után kifejtett tevékenységén keresztül.

Oliver Auge tanulmánya (*The Conquest of the Island of Rugia, 1168/1169. A Danish Crusade?*) egy a svéd hadjáratokhoz hasonló eseménysort, a dán király, I. Valdemár 1168–1169-ben a szláv „birodalom”, Rugia (a mai németországi Rügen szigete) ellen vezetett hadjáratát vizsgálja, amelyben – hasonlóan a finn helyzethez – szerepet játszottak gazdasági megfontolások is. Kifejezetten érdekes annak vizsgálata, hogyan hatott a kereszties eszme a Pomeránia elleni hadi vállalkozások esetében is, különös tekintettel arra, hogy annak lakosai ekkorra már felvették a keresztienységet.

Luis García-Guijarro tanulmányával (*The Battle of Las Navas de Tolosa [1212] in the Context of Ibero-Christian Conquests in al-Andalus*) a nyugati keresztienység egy másik végvidékére kalauzol el, a jól ismert és a *reconquista*, valamint tágabban a spanyol történeti emlékezetben kitüntetett helyet elfoglaló 1212-es Las Navas de Tolosa-i csata áll vizsgálódása középpontjában. Az egyesített ibériai keresztien seregeknek az almohádok felett aratott győzelme finoman fogalmazva is szimbolikus jelentőségű, azonban katonai értelemben nem tekinthető fordulópontnak, illetve az oly gyakran hozzá kapcsolt kereszties hadjáratként történő ábrázolás legalábbis megkérdőjelezhető. Kifejezetten érdekes, hogy III. Ince pápa annak tekintette, míg VIII. Alfonz kasztíliai király értelmezése szerint a szent háború sokkal inkább egyfajta közös ibériai vállalkozás volt az elfoglalt keresztien területek visszaszerzése érdekében, azaz a *reconquista* része.

A negyedik nagyobb, *Katolicizmus és ortodoxia* című egységben Nikolaos G. Chrissis írása (*Tearing Christ's Seamless Tunic? The 'Eastern Schism' and Crusades against the Greeks in the Thirteenth Century*) a katolikus–ortodox kapcsolatok területére vezet el bennünket. A kereszties eszme – mint eszköz – ugyanis nem csak a Baltikumban vagy éppen az Ibériai-félszigeten jelent meg expan-

ziós törekvésekkel összekapcsolódva. Chris-sis elemzésében kitér a kereszténység nyugati és keleti felében egymással kapcsolatban élő kép változásaira, amely révén a 13. században már a skizmatikusnak tekintett keletiek „meggyógyításának” eszközeként tűnt fel a keresztes hadjárat eszméje. A Latin Császárság létrejöttének katalizátor szerepe mellett III. Ince pápa és utódai jelentőségét emeli ki a megváltozott, egyre inkább expanziós jellegű nyugati hozzáállásban.

A következő tanulmány (*Rus Adversaries and Allies of the Crusaders in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*) szerzője, Anti Selart ugyancsak a nyugati és a keleti kereszténység kiéleződő ellentétei kapcsán vizsgálódott, a Rusz, illetve a litván területekre irányuló északi hadjáratokra helyezve a fókusz. Kiemelendő, hogy ezek deklarált célja a nem-keresztények megtérítése volt, így egyfajta katolikus–ortodox vetélkedésről is beszélhetünk, amely óhatatlanul konfliktusforrássá vált a két egyház között. Ennek eredményeképp pedig a keleti keresztény ruszok is ellenségként jelentek meg nyugaton. Mindazonáltal nem kizárólag hadmozdulatokról tudósítanak a források, az uniós törekvések is fontos szerepet játszottak, elég talán Danyiil halicsi fejedelem IV. Ince pápa által adott királyi címére utalni.

A kötet ötödik, egyben utolsó, *Legitimáció és propaganda* című fejezetének első tanulmányában Eric Böhme (*Legitimising the Conquest of Egypt. The Frankish Campaign of 1163 Revisited*) egy, bár később a hagyományos kereszteshadjáratok esetében is célpontként megjelenő, de bizonyos szempontból mégis perifériálisnak tekinthető területre, Egyiptomba kalauzol el. Az 1163. évi frank, azaz a keresztes államokból induló, Almaric jeruzsálemi király által kezdeményezett és vezetett hadjáratot, valamint tágabban a térség politikai viszonyait veszi vizsgálat alá. Böhme elemzésének egyik kulcsdokumentuma a jeruzsálemi uralkodónak VII. Lajos francia királyhoz írott egyik levele volt, amelyet részletesen elemzett. Nora Berend írásában (*Centrality of the*

Periphery in Crusade Rhetoric. The Afterlife of the Crusade of Andrew II of Hungary) egy a magyar olvasó számára ismerős, de éppen ezért kifejezetten fontos témát vizsgál, II. András 1217–1218. évi keresztes hadjáratának emlékezetét, valamint az abban az idők során beállt változásokat. Különösen érdekes ebből a szempontból a kezdeti, a Magyar Királyságban is inkább negatív értékelés átalakulása, illetve egyre inkább pozitívvá válása. Olyannyira, hogy a 15–16. században, az oszmán fenyegetés árnyékában, az egykori magyar király már szinte *athleta Christiként* tűnt fel a kortársak számára.

Robert Antonín elemzése (*The Rhetoric of the Crusades and Anti-Paganism in the Political Propaganda of Ottokar II Premislav of Bohemia*) egy másik jelentős köztes-európai uralkodónak, II. Ottokár cseh királynak a keresztes hadjáratokban játszott szerepét elemzi. IV. Béla nagy ellenfele, majd szövetségese ugyanis részt vett a Német Lovagrend porosz hadjárataiban, és ebbéli szerepével kapcsolatban már életében megjelentek propagandisztikus elemek is, amelyek aztán mítoszként éltek tovább. Maga II. Ottokár kitüntetett helyet foglal el a cseh történelmi emlékezetben bátor és bölcs uralkodóként, igazságos lovagkirályként, aki vagy a nemesség árulásának, vagy éppen saját hanyagságának köszönhette tragikus végét. A magyar olvasó számára különösen érdekes lehet annak bemutatása, ahogy a kereszténység védelme mint propagandisztikus eszköz megjelent a magyar uralkodóval fennálló konfliktus esetében is, sőt hangsúlyosabban, mint a poroszok elleni hadjáratok vonatkozásában.

Paul Srodecki a kötet utolsó tanulmányában (*Fighting the 'Eastern Plague'. Anti-Mongol Crusade Ventures in the Thirteenth Century*) a mongol fenyegetéssel kapcsolatos keresztes terveket elemzi, amelyek hasonlóan az 1241. évi próbálkozáshoz, ugyan nem valósultak meg, de értékes adalékokkal szolgálnak a lengyel és a magyar történelemmel kapcsolatban, valamint a mongol fenyegetésre történő pápai és tágabban nyugati

reagálás vonatkozásában is. A szerző kiválóan elemzi azt a politikai és diplomáciai kontextust, amely miatt sem 1241-ben, sem a későbbi esetekben nem indult keresztes sereg a mongolok ellen. Fontos Srodecki azon megállapítása is, mely szerint a „tatárjárások” esetében olyan jellegzetességgel kell számolnunk, amely a többi keresztes hadjárat vonatkozásában nem állt fenn: itt ugyanis nem a kereszténység expanziójával van dolgunk, hanem egy külső fenyegetés ellen kellett – volna – védekezni.

Összességében megállapíthatjuk, hiánypótló kötettel van dolgunk, amely alapvető jelentőségű a keresztes hadjáratok történetének kutatói számára. Egyrészt olyan régiók állnak a vizsgálódás fókuszában, amelyek

nemcsak a korszakban számítottak a nyugati kereszténység végvidékének, de a történeti érdeklődés szempontjából is leginkább perifériálisnak tekinthetők. Az egyes tanulmányok mind magas színvonalúak, nem kizárólag a nyugati-, de a kelet-közép-európai régió kutatói számára is értékes összefoglalást nyújtvák az egyes megvalósult vagy éppen tervként megmaradt hadi vállalkozásoknak, illetve a keresztes eszme, valamint a szent háború képzetének propagandisztikus célú felhasználásának. Kritika leginkább a kötet képanyagának minőségével kapcsolatban fogalmazható meg, amely sajnálatos módon nem méltó az impozáns külsőhöz.